Хай жа ўсе, усе, хто можа,
Возьмуць свой кіёк дарожны,
У край айчынны час ісці нам
Вывучаць свой люд.

Ф. Багушэвіч.

КУФЭРАК № 7

Культурна–гістарычная ўкладка да "Рэгіянальнай газеты"

НАТХНЕННЕ

Музей мінуўшчыны славутай

Калі "Куфэрак" я чытаю
Ды час мінуўшчыны мільгне –
Бабулін куфар прыгадаю,
І радасць поўніць
сэрца мне.

Той куфар – быў музей
адметны,
Скарбонкаю былых гадоў.
Як эстафету,
скарб прыкметны
Перадаваў нам ад дзядоў.

І як належала музею,
Славутаму – не з радавых! –
Ён адчыняўся к юбілею:
Па святах знатных, гадавых.

Абрусы, ручнікі, пасцілкі...
Нязвычны, Богам
даны люд –
Духоўна мудрыя асілкі
Маглі стварыць той
райскі цуд.

З палёў, лугоў,
садоў кіпення
Яны сатканыя былі,
З надзеі, веры і натхнення
І з песень матчынай зямлі.

Ў іх велічна смяецца сонца
І зоркі ціха зіхацяць.
У іх шчырасць душ
і талент творцаў
Вясёлкай радаснай гараць.

Ў іх ружы, васількі,
рамонкі
І залатыя каласы.
Ў іх казкі роднае старонкі
І райскіх птушак галасы.

Каб нашых продкаў
славу множыць,
Збіраўся скарб той
спакваля.
Ён мог выдатна
упрыгожыць
Палац любога караля!

Ён – гімн цудоўнаму
народу,
Што не губляў
святых надзей:
Змагаўся мужна за свабоду
Мастак, стваральнік,
чарадзей.

... "Куфэрак" радасна вітаю:
Заўжды ён метка ўскалыхне
Ўспамін аб слаўнай старыне –
Бабулін куфар прыгадаю,
Той скарб у нашай старане, –
І гонар поўніць сэрца мне!

Аляксандр НАРКЕВІЧ,
Вілейка.

Ля вытоку Бярэзінкі – вёска мая

У кожнай вёскі, любога паселішча ёсць свая гісторыя. У віхуры жыцця яна бясконцай стужкай гадоў, значных і малых падзей, радасцяў і бедаў высцілае сваю радаслоўную, свой летапіс. Я люблю нашу Дуброву, што раскінулася абапал Бярэзіны, якая нясе свае крынічныя воды да бацькі Нёмана. Люблю людзей – маіх аднавяскоўцаў.

Ля вытоку Бярэзінкі, некалі паўнаводнай і блакітнай, з цяністымі ад кронаў дубоў берагамі, гадоў 500, не менш, таму падарожны мог прыветна сустрэць на той час даволі немалое паселішча з назвай, што адпавядала наваколлю – Дуброва. Акружанае з усіх бакоў вячыстым лесам, што рос па схілах пагоркаў, яно амаль ніколі не адчувала ніякіх вятроў, нібы ў велізарным таку. А па суседству з Дуброваю, сярод паселішчаў яўна славянскіх: Крывічы, Бортнікі, Агароднікі – былі і балцкага паходжання (яны існуюць і сёння): Гярдуцішкі, Вазгелы, Гярвелі – як вынік мірнага сужыхарства славян і балтаў.

Летапісная Дуброва пачынаецца з XV стагоддзя. Вось даведка з кнігі П.П.Сямёнава-Цян-Шанскага «Верхнее Поднепровье и Белоруссия" за 1905 год. "Дуброва, ці Дуброўна – радзіма знатнага роду Глябовічаў. Сяло размешчана пры рацэ Бярозе (Заходняй Бярэзіне В.М.). У 1453 годзе тут ужо існавала праваслаўная царква, ператвораная ў 1625 годзе ў кляштар бернардынаў. Пазней сяло дасталося Сапегам, а ад іх перайшло да Хмары, мінскага ваяводы".

У 1776 годзе Хмара будуе новы касцёл з цэглы і "булыжнага камяня", які сапраўды пакаралеўску ўзвысіўся, стоячы на ўзгорку, над маленькімі курнымі сялянскімі хатамі. Касцёл, які памятае вайну 1812 года, Б. І. Дыбоўскага, 1863 года – самая старажытная будыніна Дубровы.

У мінулым стагоддзі, менавіта ў 1897 годзе, адпаведна з першым расійскім перапісам насельніцтва ў Дуброве жыло каля 500 жыхароў. Жылі тут тады ўжо людзі розных нацыянальнасцяў. Сярод беларусаў значную частку дубраўчан складалі татары, што займаліся вырабам скур і аўчын, былі армяне, габрэі, палякі, летувісы, рускія. У гэты час у розных крыніцах Дуброва лічыцца то мястэчкам, то сялом Ракаўскай воласці Мінскага павета і губерні. Было тут некалькі невялікіх крамаў, а ў цэнтры – карчма, са склепамі і шырокімі драўлянымі лавамі ўнутры. Бровар, які збудавалі ў фальварку Дуброва паны Сулістроўскія ў 1836 годзе, меў мізэрную колькасць рабочых, нават і ў 1895 годзе, калі ўжо новым памешчыкам Ваньковічам быў устаноўлены паравік.

Круціла Бярэзінка ў той час і млыны. Адзін з іх быў за кіламетр па цячэнні Дубровы.

Бадай, самым значным у гэты перыяд для Дубровы было тое, што ў ім існавалі дзве навучальныя ўстановы: народнае вучылішча, адкрытае ў 1865 годзе, і царкоўна-прыходская школа. Пасля другога падзелу Рэчы Паспалітай (1793 год) Дуброва – у складзе Расіі. У 1868 годзе касцёл ператвораны ў царкву, на ім стала "пяць глухіх званіц з 5 званамі, ад 5 да 2-х пудоў вагою".

Мала вядома нам пакуль што аб нашых земляках, пра якіх слава ішла за межы нашай Дубровы. Гэта і настаўнікі-рэвалюцыянеры, і народныя таленты. Самай значнай асобай сярод іх з'яўляецца Бенедыкт Іванавіч Дыбоўскі – буйны вучоны, рэвалюцыянер, даследчык Сібіры. Яго імя носіць карабель, што плавае па Байкале. Нарадзіўся ён у 1833 годзе ў фальварку Адымарына побач з Дубровай. Вядомы мастак XIX стагоддзя Ваньковіч таксама мае дачыненне да Дубровы, як і Суліступоўскі – удзельнік паўстання 1863 года. А апошнім часам стала вядома, што ў Дуброве ў 80-х гадах жыў Ежы Ляскарыс – вядомы польскі паэт (1828-1888 г.г.).

Вайна 1812 года не прайшла бокам ад гэтага ахутанага лясамі мястэчка. Ёсць у Дуброве ўзгоркі, што называюць французскімі могілкамі, хоць назва гэтая, як вядома, спрэчная наконт паходжання. Затое багата сабрана вучнямі школы матэрыялаў аб падзеях тых часоў. Цікавая легенда бытуе пра Дзявочую гару, што ўзвышаецца на паўднёвым ускраі вёскі, парослая арэшнікам, ліпай і ландышамі.

Наша стагоддзе з самага пачатку было вірлівым, багатым на гістарычныя падзеі, у якіх апынулася ціхае мястэчка Дуброва. Па-першае, чыгунка, якая ўжо з 1873 года пачала далучаць і дубраўчан да такіх славутых гарадоў, як Вільня і Пецярбург, Мінск і Варшава, не магла не аказаць уплыў і на свядомасць жыхароў Дубровы. Вецер рэвалюцыі 1905 года, хутчэй за ўсё, даляцеў да Дубровы праз членаў групы РСДРП мястэчка Смаргоні, дзе больш як трохтысячная армія смаргонскага пралетарыяту ў 1906 годзе была вылучаная ў асобную групу і мела ўплыў, як сцвярджаў даследчык Г. А. Каханоўскі, на мястэчка Маркава, Радашкавічы, Валожын.

Імперыялістычная вайна прынесла людскія страты, голад і разруху. Адразу ж пасля рэвалюцыі ў Дуброве арганізаваўся камітэт дапамогі галадаючым, актыўным удзельнікам якога і арганізатарам быў мясцовы настаўнік Фёдар Францавіч Мацыральнік. Камітэтчыкі не далі вывезці збожжа з бровара арандатару Міхалоўскаму. 30 нагружаных жытам фурманак, што накіраваў Міхалоўскі ў бок Мінска, былі павернутыя ў Дуброву, а збожжа раздадзена галадаючым. Аб гэтым пісала газета "Сцяг Ільіча" 25 чэрвеня 1958 года.

Касцёл у Дуброве на карціне мастака—маладзечанца Кастуся Харашэвіча.

ФОТАРЭПРАДУКЦЫЯ "РЭГІЯНАЛЬНАЙ ГАЗЕТЫ".

Амаль увесь 1918 год, з лютага па снежань, Дуброва, як і Беларусь, акупаваная кайзераўцамі. Абвешчаная 25 сакавіка 1918 года ў вельмі складаных для краіны ўмовах Беларуская Народная Рэспубліка доўга не пратрымалася і з адыходам немцаў урад яе часткова эміграваў у Каўнас, тады сталіцу Летувы, а часткова ў Вільню, шмат што пакінуўшы ў памяці дубраўчан.

Пад панскай Польшчай Дуброва апынулася ў канцы ліпня 1919 года. Было адступленне палякаў, і Дуброва, як і Маладзечна, была занятая Чырвонай арміяй, але ненадоўга. Паводле Рыжскага дагавору ад 18 сакавіка 1921 года Дуброва стала прыгранічным мястэчкам. Вяртаецца ў арандаваны Ваньковічаў фальварак арандатар Міхалоўскі, які адчуў за сабой сілу ўлады. А былы камітэтчык Мацыральнік, што распарадзіўся маёмасцю бровара для беднаты, вымушаны пакінуць вёску, дзе ён нарадзіўся і працаваў, і ратавацца на Заслаўшчыне.

Пачалася парцэляцыя і камісацыя прыгранічных зямель. Дуброва ў гэты час значна парадзела. У мястэчку застаецца некалькі дробных крамаў, невялікая алейня, ветраны млын, цагельня ды некалькі дробных рамеснікаў па вырабе скур, аўчын, футраў, ды шаўцы з краўцамі, два фельчары, два кавалі – вось, бадай, і ўсё. Са спыненнем бровара спынены і адкорм валоў, што знаходзіцца на адходным рацыёне бровара: дзве валоўні пустуюць. Бяспраўе змушае сялян пакінуць родныя мясціны, хату і ехаць парабкаваць за межы Польшчы, шукаючы заробку ў Прыбалтыцы.

Змагацца за свае правы дубраўчане сталі больш актыўна, дзякуючы Беларускай Сялянска-Работніцкай Грамадзе і Таварыству Беларускай школы, старшынямі якіх у Дуброве былі Канстанцін Паўлавіч Грышэль і Сымон Сцяпанавіч Лёля. Што датычыць гуртка ТБШ, то ён быў арганізаваны камсамольцам-падпольшчыкам, гімназістам Радашкавіцкай беларускай гімназіі імя Ф. Скарыны, а пасля Віленскай беларускай гімназіі Уладзімірам Таўпекам, нашым дубраўчанінам.

Можна шмат прывесці прыкладаў і ўспамінаў жыхароў Дубровы, Навасёлак і Агароднікаў, якія былі сведкамі тых, ужо далёкіх, падзей, калі маладыя хлопцы-падпольшчыкі былі на пярэднім краі барацьбы за свае сацыяльныя і нацыянальныя правы, вялі за сабой легальныя арганізацыі ТБШ і БСРГ, не даючы спакою каланістам з панскай Польшчы.

Польская сямігодка, што ўрачыста адкрылі ў 1937 годзе, насіла імя Пілсудскага і не імкнулася весці выкладанне на роднай для беларусаў мове. Таму і паўстала Грамада і ТБШ, шэраг іншых арганізацый. І іх справа не прапала дарэмна, хоць членам названых гурткоў і не ўдалося дабіцца адкрыцця школы на роднай мове, але і песня, спетая на вечарынках ці на фэсце – родная, і спектакль, і прададзены каляндар беларускі суседу мелі значэнне.

Вось успаміны аб адным спектаклі, які быў пастаўлены ў 1934 годзе ў дуброўскай карчме, расказваў яго ўдзельнік А. С. Лёля:

– Рыхтаваліся да спектакля мы з вялікім азартам і паспешліва. Хацелі перад дубраўчанамі і суседзямі паставіць "Паўлінку" Я.Купалы. Месца для прадстаўлення выбралі зручнае – карчму. Яна стаяла на скрыжаванні дарог: Ракаў-Радашкавічы, Гарадок-Туркаўшчына, у цэнтры Дубровы, там, дзе цяпер сквер. Месца гэтае вабіла ўсіх. Адны прыходзілі сюды купіць запалак, іншыя, каб за кухлем піва пагаварыць і паразважыць аб тым-сім. 15 красавіка ставілі "Паўлінку". Народу сабралося з навакольных вёсак і хутароў, як на кірмаш. А ў канцы прадстаўлення выходзіць на сцэну Валодзя Таўпека і кажа: "Наша слова волі ўзыходзіць адтуль", - і паказаў на Усход. Пасля таго ён знік, бо быў даўно на падазрэнні як камуніст. 17 верасня 1939 года, калі на досвітку вуліцы Дубровы запоўнілі конныя і пешыя з будзёнаўкамі на галаве чырвонаармейцы, для большасці то была вялікая радасць, для некаторых – горкая роспач. Шмат хто з былых асаднікаў не ведаў, куды ўцякаць: сама Польшча ўжо захопленая фашыстамі. Пачалі надзяляць беднякоў зямлёй. 31 студзеня 1940 г. Дуброва стала цэнтрам сельскага Савета. Былыя ўдзельнікі вызваленчага руху Заходняй Беларусі сталі на чале гэтых спраў. Так, былы старшыня БСРГ К. П. Грышэль узначаліў сельскі Савет. Адкрываецца хата-чытальня, беларуская школа, магазін.

Другая сусветная вайна надоўга спыніла новыя перспектывы жыцця дубраўчан. Многім з іх так і не ўдалося дажыць да светлых радасных дзён Перамогі. Загінулі на палях Польшчы, вызваляючы Варшаву і Кракаў, пад сценамі Кенігсбергскай крэпасці, у Чэхаславакіі, у Празе і Берліне. У першы дзень захопу фашыстамі былі расстраляныя 5 актывістаў Савецкай улады на чале з сакратаром Дуброўскага сельсавета Васілём Антонавічам Бляўскім. У скверы цяпер помнік у памяць аб загінуўшых земляках.

"Талакой зваюем гора!" – сказаў першы старшыня калгаса "Чырвоная Дуброва" Аляксандр Купрыянавіч Войніч, які нядаўна вярнуўся з вайны. Малады калгас – невялікі запас. Але аб'ядналіся ў кааператыў восенню 1949 года. І ураджай быў 7-12 цэнтнераў з гектара. Пра аграномаў думаць яшчэ не прыходзілася. Ні аўтапарку, ні трактароў, ні ўгнаенняў. Але верылі ў лепшы дзень.

Сёння Дуброва – гэта паселішча, якое не зусім падобна на вёску, хоць і лічыцца вёскай. Ёсць тут каля дзесятка вуліц, хоць не ўсе яшчэ маюць "афіцыйныя назвы" і завуцца дубраўчанамі па напрамках: Гарадоцкая, Туркаўшчынская, Заводская, Касцёльная і г. д. Некаторыя з іх выраслі так, што зліліся ў адну суцэльную, далучыўшы былыя асобныя вёскі Бортнікі, Навасёлкі, Агароднікі, фальварак Дуброву. З'явілася і новая, забудаваная двух- і трохпавярховымі дамамі, у якіх усе выгоды, з паравым цэнтральным ацяпленнем, гарачай і халоднай вадою і каналізацыяй, - нашто той горад. Побач – новы дзіцячы сад, сярэдняя трохпавярховая з сучасным абсталяваннем школа, медпункт, клуб і бібліятэка, дарэчы, адна з багацейшых і лепшых ў раёне. Працуе аддзяленне сувязі.

Прыгожая Дуброва вясною, калі ў скверы, што ў цэнтры вёскі, пачынае распускацца чаромха, ясень, клён і ліпа, калі ля брацкай магілы зацвітуць чырвоныя цюльпаны, якія пасадзілі вучні школы, калі на Дзявочай гары закрасуюць ландышы...

В. МІХАСЁНАК.

НА КАРЦЕ НАШАЙ ЗЯМЛІ

Вернем страчанае

Працяг. Пачатак у папярэдніх нумарах.

Падсумуем і пасумуем

Мы ўжо не раз натыкаліся на незагойныя раны нашай гісторыі, нанесеныя ёй нядобразычлівімі чужынцамі. Гэта і скажэнні старажытных назваў-тапонімаў, і наўмысныя перайначванні іх.

Першы сверб перайменаванняў назваў пачаўся адразу пасля Кастрычніка 1917 года. Бадай, кожны бальшавіцкі правадыр імкнуўся, нібы будзёнаўку, напяць сваё прозвішча на якое-небудзь паселішча. Вось і сустракаем ужо з 1918 г. Кірава замест Рыкаўкі ў Крупскім раёне, а з 1935 г. - замест Цараўцы ў Слуцкім. Імя Кагановіча ў Бярэзінскім раёне зазвяла Чырвонай Зоркай толькі з 1969 г. А як шырока разліўся і ўсё запаланіў сабою чырвоны колер! З 1922 г. Чырвоны Кастрычнік замяніў назву Забалеўскі Двор у Пухавіцкім раёне, а Чырвоны Бераг з 1935 г. - Гнойны Рак у Салігорскім. Толькі па Мінскай вобласці з'явілася пяць Чырвоных Кастрычнікаў.

Сапраўднай эпідэміяй перайменаванняў вызначыўся 1964 г. Тагачасныя бюракраты палічылі сябе недасягальна разумнейшымі, чым сама Гісторыя. Тады векавечныя назвы паселішчаў нібыта «па просьбе працоўных» ператварыліся ў найменні, якія пярэчаць законам тапаніміі і роднай мовы. Толькі адным указам ад 30 ліпеня ВС БССР змяніў больш за 270 гістарычных назваў Беларусі: у Маладзечанскім раёне - 9, Вілейскім - 6, Смаргонскім - 7, у Мядзельскім і Ашмянскім - па адной і г. д. Даходзіла да такога: у Валожынскім раёне Пярхайлы замянілі на Зарэчная, у Дзяржынскім Бальдзюкі - таксама на Зарэчная, а ў Крупскім раёне дадумаліся Бібалаіхну назваць... Знаменская (!). Не падумалі, а як гэта будзе на роднай мове? Сцягаўская? А як жыхароў будуць зваць - знамянчане ці сцягаўшчане? Ды завялося з 1964 г. Знамя на Случчыне, а з 1964 г. - Знаменка на Лагойшчыне. А «Слоўнік назваў населеных пунктаў Мінскай 'вобласці» рэкамендуе для ўсіх трох вёсак аднолькавы прыметнік - Знаменскі (жыхар). Толькі жыхары вёскі Магільна, перакручанай ў Нёман, 12 гадоў змагаліся, каб вярнуць сваю гістарычную спадчыну, якую «Летапісец Вялікага княства Літоўскага і Жамойцкага» упамінае яшчэ ў 1235 годзе.

І ўжо зусім анекдатычны выпадак прыгадаўся з перайменаваннем. Неяк сакратар выбарчай камісіі вазьмі ды падпраў Іжанскі сельсавет у Іжскі. Аказалася - не! Заканатворцы тых часоў не маглі дараваць такой памылкі і... Напісалі гару папер, ну, колькі трэба - і падагналі назву сельсавета пад памылку работніка Вілейскага райвыканкома! З таго часу і засвістаў сельсавет сваімі зычнымі - Іжскі - ужо на законнай аснове, што зусім супярэчыць законам роднай мовы, якая не церпіць збегу зычных: жск. Праўда, людзі па-ранейшаму гавораць Іжанскі. Магчыма, з падобнай нагоды «свішча» Бобрскі (замест Бобраўскі) пасялковы савет у Крупскім раёне. Добра, што да Бярозы не дабраліся, а то, па гэтай схеме, Бярозскі як вам на слых, шаноўныя?

А якую шкоду нанесла сяму стратэгія адносін да так званых «неперспектыўных вёсак». Ім фактычна падпісваўся смяротны «прыгавор», і толькі нямногія з іх працягваюць дыхаць на ладан.

Знікла, напрыклад, на Вілейшчыне вёска цудоўных садоў Барoдзіна. Мог жа хто-небудзь назваць гэтую вёсачку ў гонар «таго» Барадзіна? Жыхары называлі яе Барадзіно!

Даводзіцца вярнуцца і да Залоцькаў. Вёска гэтая ўжо больш не прагучыць сваім цудоўным і мілым гістарычным сэнсам, бо яе «склеілі» з Касцяневічамі яшчэ ў 1975 годзе. Падобны лёс і ў вёскі Быткаўшчына. Яе жыхароў, беззямельных бурлакоў Васільевых, Гаўрылавых і Пятровых, Кацярына II перасяліла пад Куранец, выдзеліўшы ім абшар лесу, які яшчэ і цяпер завуць Бурлацкім. А пабудаваную бурлакамі вёску «склеілі» з Куранцом, і яна знікла разам са сваёй гісторыяй.

Даводзіцца нагадаць і пра зусім страшныя страты, якія панесла Беларусь у гады фашысцкай навалы. Тады загінула 628 вёсак, спаленыя разам з жыхарамі. 186 з гэтых вёсак так і не адноўленыя. Гэта бязлітасна вырваныя старонкі з Кнігі Жыцця, з нашай слаўнай мінуўшчыны, з нашага бясцэннага скарбу.

Як вярнуць страчанае

Час падвесці вынікі сумеснага падарожжа, якое заканамерна выйшла за межы нашага рэгіёна. Мы імкнуліся дакрануцца да законаў тапаніміі, па якіх паселішчы і мясцовасці, рэкі і азёры атрымалі пэўнае імя. На ўсё жыццё! Ні адно найменне не ўзнікла выпадкова, таму перайменоўваць ці скажаць назвы-тапонімы - цяжкая шкода для Гісторыі нашай Радзімы.

Вецер так званай «народнай ініцыятывы», які дзьмуў з высокіх кабінетаў, заціх, і беганіна навыперадкі па перайменаваннях спынілася. Гэта добра. Але паселішчам і іх вуліцам, плошчам, паркам і скверам трэба вярнуць іх старажытныя імёны. Тады ў кожнага паселішча з'явіцца свая непаўторная адметнасць, зазвініць свой гістарычны лёс. Тут неабходна кіравацца прынцыпам: чым старэйшае імя, тым яно даражэйшае!

Пара вярнуць з забыцця і даць вуліцам слаўныя імёны вялікіх дзеячоў нашай гісторыі: Е. Полацкай, Ф. Скарыны, К. Тураўскага, В. Цяпінскага, С. Буднага, С. Полацкага, К. Астрожскага, Л. Сапегі, Т. Касцюшкі, К. Каліноўскага, Я. Тышкевіча, Я. Наркевіча-Ёдкі, Н. Орды, А. Міцкевіча, У. Сыракомлі, М. Агінскага і шмат іншых. Маюць поўнае права на жыццё многія сотні незаслужана забытых імён гарачых патрыётаў нашай Бацькаўшчыны, у тым ліку, і князёў Полацкіх, Менскіх, Тураўскіх і інш.

Новым паселішчам, якія будуць непазбежна ўзнікаць, патрэбна даваць імёны тых вёсак ці хутароў, з якіх перасяляюцца людзі. Бо так яно было здаўна. Да старой назвы перасяленцы дадавалі слова «новы». Напрыклад: Новы Куранец, Новыя Зімодры, Нова-Дубава. Або вёсцы давалі імя мясцовасці, на якой яна будавалася. Так, вяскоўцы, выселеныя панам у 1861 г. з Тэклінопаля ў лес на Доўгую паляну, новую вёску назвалі імем паляны - Доўгае.

Узяты курс на развіццё фермерства прывядзе да аднаўлення сяла. І не трэба напружваць бюракратычныя звіліны, каб прыдумваць мудрагелістыя назвы фермам. Ім лепш даваць імёны загінуўшы вёсак, хутароў або мест. Тады ўваскрэснуць і Барoдзіна, і Кульбачына, і Косава, і імёны спаленых фашыстамі вёсак. Яны паўстануць з попелу мінулага...

А каб такое стала магчымым, неабходна стварыць картатэкі тапонімаў для мясцовых Саветаў. З ахвотаю і карысцю для сябе гэта зробяць вучні: збяруць імёны вёсак, хутароў і мясцовасцяў (пагоркаў, лясоў, палёў, балот, сенажацяў), рэк, ручаёў, азёр і г. д. Назвы павінны запісвацца па-беларуску так, як яны вымаўляюцца жыхарамі, без «літаратурнай апрацоўкі» і без перакладу на іншыя мовы.

Калі горад «паглынае» вялікае паселішча, то імя паселішча і трэба даваць гэтаму мікраёну. Напрыклад, Вілейка-Халапы, Вілейка-Воўкаўшчына. Калі малое - захаваць яго назву ў вуліцы. Калі большая вёска далучае меншую - захаваць імя далучанай у назве вуліцы. У Касцяневічах - Залоцькаўская вуліца, у Куранцы - Быткаўская, Мельніцкая і Пукенеўская. Калі далучаная вуліца перарасце ў мікраён, то яе імя варта даць мікраёну.

Без старажытных назваў наша Гісторыя нагадвае кнігу з вырванымі лістамі. З гэтым трэба пакончыць назаўсёды. Дык давайце шчыра прымемся за захаванне гістарычнай спадчыны і адраджэнне страчанага.

Аляксандр НАРКЕВІЧ.

НАТХНЕННЕ

Ала Клемянок

* * *

Адгукніцеся мне, хто мяне разумее!
Клічу я не сяброў – аднадумцаў заву,
Не братоў па крыві, а братоў па надзеі,
Тых, хто верай пустой не марыў галаву,
Чые сэрцы баляць па радзімай старонцы,
Па сляпых і глухіх (аж да гэтай пары!)
Цярплівасць твая, мой народзе, бясконца,
Толькі сёння за гонар яе не бяры.
Неўтульны свой край непрыхільныя дзеткі
Самазванцам аддалі на сорам і гвалт.
Я выходжу шукаць, ды не папараць-кветку,
Я збіраю братоў на апошні парад.
1992

* * *

Мокры лістапад
Панавесіў хмары,
Думак заняпад
Не трывожыць мары.
Шэры-шэры дзень
За акном імгліцца,
Мне паднiцца лень,
Мне ўсё лета сніцца.
Цёплыя дажджы,
Ліпеня спякота,
А ўздоўж мяжы
Разнатраўя соты.
Шэры лістапад
Каля вокнаў плача,
Астудзіць ён рад
Погляд твой гарачы.
1.11.95

ХРАМЫ НАШАГА КРАЮ

Свята-Пакроўская царква ў Красным

Царква з простага бутавага каменю пабудаваная ў 1889 годзе. Тады ў царкоўнай архітэктуры моды быў псеўдарускі стыль.

ФОТА АЛЯКСАНДРА МАНЦЭВІЧА.

МОВА

Як слова наша адгукнецца

Часта пры сустрэчы можна пачуць: "Як справы?" Гэта штучная калька з рускай – "Как дела?", і ў народзе яна не ўжываецца. Хоць "дело" па-беларуску нярэдка можна перакласці "справаю", аднак не заўсёды. Вазьміце рускі выраз "то и дело". Не перакладзеш яго "то і справа" – недарэчнасць. Трэба: ***раз-пораз, раз за разам, сюд-туд, шторазу, беспераставку, увесь час ды інш.***

Найбольш натуральна ў нашай мове слова **справа** гучыць у значэнні **вучэння, ідэі**: Ён быў адданым змагаром за справу Леніна; у значэнні **збору дакументаў**, што адносяцца да нейкага факта ці асобы: асабовая справа. Адсюль і службовая пасада – **справавод**. Адсюль і **справаводства**. Гэткае ж месца займае яно і ў значэнні судовага разбору: судовая справа, крымінальная справа.

У такіх выпадках слова **справа** дарэчы.

Але цяпер яго пачалі ўжываць незвычайна шырока – як амаль поўную адпаведнасць рускаму **дело**. З-за абагуленасці рускага адпаведніка **справа** была вельмі папулярная ў часы застою, надаючы яму выгляд **работы**. Але ў жывой мове ў нас такое шырокае ўжыванне **справы** ўспрымаецца нечым штучным, наносным і нежывым.

Замест абагуленаганазоўніка **дело** беларуская мова старaецца ўжыць канкрэтныя яго адпаведнікі. Нават у такім выразе – папка для спраў, што зусім правільна, лепш будзе, калі сказаць па-беларуску: папка для **папер**, папка для **дакументаў**. Але пра гэта больш падрабязна пагаворым у наступным выпуску "Куфэрка".

Апошняе сяброўскае бывай...

7 чэрвеня трагічна загінуў Слава Квяткоўскі. Добры чалавек, надзейны сябра і вялікі жыццялюб. Рука не падымаецца пісаць гэтыя развітальныя словы ад разумення, што здарылася непапраўнае і страшэнна недарэчнае. Толькі, на вялікі жаль, нельга двойчы ўвайсці ў адну раку, якая называецца жыццём. Нельга пачаць усё спачатку...

Нарадзіўся Вячаслаў Іванавіч Квяткоўскі 27 красавіка 1956 года ў Маладзечне, а больш дакладна, у Здземелеве ў вялікай дружнай сялянскай сям'і. Вучыўся ў сярэдняй школе № 7, затым была праца на прадпрыемствах горада і будоўлях Сібіры. Каля пяці год жыў і працаваў у Цюменскай вобласці каля Ніжневартаўска. Але заўсёды цягнула дадому, на сваю мілую і дарагую Беларусь, якую любіў і верным сынам якой быў. Апошнія гады свайго жыцця працаваў у гарадской судмедэкспертызе. Меў дружную сям'ю. Дачакаўся першай унучкі. Усё складвалася, здавалася, як найлепш, але неміласэрны лёс распарадзіўся інакш. На 44-м годзе жыцця яго не стала...

Вось і адспявалі свае песні апошнія ў ягоным жыцці майскія салаўі. Адшалясцелі лагодную калыханку зялёныя лісточкі на дрэвах яго маладосці і сталасці. Вось і ўсё. Непрыкметна, як птушкі ў вырай, адлятаюць з нашай зямлі людзі добрыя і справядлівыя. А іх і так не вельмі каб было багата. І робіцца вельмі балюча, што больш ніколі не давядзецца спаткацца з ім на вуліцах нашага горада, убачыць яго добразычлівую ўсмешку і пачуць поціск ягонай моцнай мужчынскай рукі, звярнуцца за парадай ці дапамогай (і ніколі не пачуць у адказ "не"), пасядзець за яго гасцінным сталом. Але мы, твае сябры, да канца сваіх дзён захаваем да цябе ўдзячную памяць і найлепшыя ўспаміны. Бывай, дарагі Слаўка і хай пухам табе будзе родная Насілаўская зямелька. І за ўсё дзякуй!

Анатоль Акулік, Міхась Казлоўскі, Алесь Капуцкі, Васіль Лазоўскі, Ігар Ляшчынскі.

MEMENTO DE PATRIAM*

Ксёндз Віктар Шутовіч

"Божа, чаму ж нам, беларусам, трэба цярпець столькі за сваё роднае слова, нават у пазнаванні Тваёй Боскай Праўды, ды ў малітве да Цябе?.. Усе ж народы роўныя перад Табою, як і мовы іхнія. Чаму ж тады мы мусім цярпець пераслед мовы нашай не толькі ў штодзённым жыцці, але і ў Святынях Тваіх, збудаваных нашымі ж рукамі, на Славу Тваю? – ды цярпець гэты пераслед не толькі ад недаверкаў, але і ад такіх жа хрысціян як мы..." – так пісаў у газеце "Бацькаўшчына", якая выдавалася ў Мюнхене, знаны лідэр беларускай эміграцыі, доктар філасофіі Вінцэнт Жук-Грышкевіч у 1964 годзе.

Шмат гадоў прайшло з тае пары, але сітуацыя амаль не змянілася. Да сённяшняга дня ў большасці святыняў гучыць чужое небеларускае слова, як і раней знаходзяцца аргументы супраць яго. Як і дзесяткі гадоў таму, духоўныя пастыры адракаюцца ад свайго народа ў імя нейкіх найвышэйшых толькі ім вядомых ідэй і планаў. Як і раней, хрысціянская вера, Боскае Слова, служаць разменнай манетай у гульнях амаральных і палітычных. І іншы раз пачынае здавацца, што Бог абдзяліў нашу зямлю сапраўднымі, высокаахвярнымі і самаадданымі святарамі, тымі, хто б стараўся данесці Божую Праўду, Божае Слова да жыхароў нашай Бацькаўшчыны на іхняй роднай мове. Але, на вялікае шчасце, яны былі, тыя сапраўдныя пакутнікі за Бога і Беларусь, жыццё якіх часта напамінала крыжовую дарогу, па якой ішлі першыя хрысціянскія місіянеры. Адам Станкевіч і Алесь Коўш, Вінцэнт Гадлеўскі і Мікалай Лапіцкі, Антон Неманцэвіч і Дзекуць-Малей, Кастусь Стэповіч і Ян Пятроўскі, Аляксандр Астрамовіч і Леў Гарошка. Спіс гэты можна доўжыць. І ў ім не апошняе месца займае прозвішча айца Віктара Шутовіча, які паходзіў з той слаўтай вёскі Шутавічы, што на Смаргоншчыне.

Будучы святар нарадзіўся 27 кастрычніка 1890 года ў вялікай і працавітай сялянскай сям'і каталіцкага веравызнання. Хрысціянскія маральныя каштоўнасці былі тым найвялікшым скарбам, які шанаваўся і цаніўся ў сям'і. Бацькі былі пісьменныя, што імкнуліся перадаць і нашчадкам. Амаль усе іхнія дзеці атрымалі сярэднюю і нават вышэйшую адукацыю, некаторыя з іх навечна прапісалі свае імёны на скрыжалях беларускай гісторыі. Так, Янка Шутовіч стаўся даволі вядомым грамадскім і палітычным дзеячам, скончыў Віленскі універсітэт, быў рэдактарам вельмі папулярнага ў Заходняй Беларусі літаратурна-мастацкага і грамадска-палітычнага часопіса "Калосьсе". Войцех, самы малодшы ў сям'і, у канцы 20-х гадоў належаў да Беларускага інстытута гаспадаркі і культуры, праводзіў вялікую культурна-асветніцкую дзейнасць у родных мясцінах, арганізаваў тэатральную трупу, з якой аб'ездзіў усю Ашмяншчыну, Вілейшчыну, Маладзечаншчыну, выступаючы з беларускімі спектаклямі. Не засталіся ў баку ад нацыянальнай справы і сёстры. Марыля Шутовіч нейкі час была загадчыцай Беларускага прытулку пры Віленскай Беларускай гімназіі, а затым апякункай у ксяндза Адама Станкевіча. Эмiця Шутовіч – настаўніца беларускіх школ ў міжваеннай Польшчы. Яшчэ адна сястра – Ганна Шутовіч – актывістка беларускага нацыянальна-вызваленчага руху, па адукацыі была бухгалтарам. Быў яшчэ адзін брат – Вінцук. Але звесткі пра яго, на вялікі жаль, вельмі скупыя. Вядома толькі, што працаваў на гаспадарцы, затым у Вільні пры Беларускім прытулку. Не застаўся ў баку ад беларускай дзейнасці і іхнія стрыечныя браты. Альфонс Шутовіч быў адным з актывістаў Беларускай хрысціянскай дэмакратыі (БХД), а з другой паловы 20-х гадоў працаваў у Беларускай друкарні імя Ф.Скарыны ў Вільні.

Але найбольшыя надзеі ў сям'і ўскладаліся на Віктара. Добры і ласкавы, набожны, ён яшчэ з дзяцінства вырашыў для сябе стаць святаром. У сям'і яго падтрымлівалі. Вучыўся спачатку ў Ашмянах, а затым паступіў у Віленскую духоўную семінарыю. Тут панаэміўся, а пазней і пасябраваў з многімі ў будучым вядомымі беларускімі святарамі і грамадскімі дзеячамі: Язэпам Рэшацем, Язэпам Германовічам, Адамам Станкевічам, Уладзіславам Талочкам ды іншымі. У хуткім часе пры семінарыі быў створаны беларускі гурток, адчыненая бібліятэка, завязаны кантакт з рэдакцыяй газеты "Наша Ніва". Менавіта ў гэты час Віктар Шутовіч зразумеў, што яго жыццёвая місія заключаецца ў верным служэнні Богу і свайму занядбанаму народу. І гэтаму прызванню застаўся верным назаўжды.

У 1913 Шутовіч скончыў вучобу, а 29 чэрвеня таго ж года быў высвечаны на святара. Нейкі час працаваў вікарыем у Віленскай катэдры, а ў 1914 годзе паступіў у Петраградскую духоўную акадэмію, дзе скончыў два курсы. Па якой прычыне спыніў далейшую вучобу – невядома. Па адных крыніцах – гэта звязана з матэрыяльным становішчам, што цалкам зразумела, а па другіх – пасля рэвалюцыі 1917 года акадэмія была зачынена, і таму навучэнцы былі вымушаныя вярнуцца на радзіму. Вярнуўшыся на Беларусь, айцец Шутовіч быў накіраваны Віленскім біскупам Эдвардам Ропам на пасаду пробашча ў Барадзенічы Браслаўскага павету. Непадалёку адсюль праходзіла прыфрантавая паласа. Пра гэты перыяд жыцця айца Віктара вельмі добра ўспамінаў ксёндз Пётр Татарыновіч: "Тут ён разгарнуў адразу вельмі актыўную працу, уводзячы беларусізацыю ў касцёле, не толькі беларускія казані, але пацеры, песні і касцельныя запісы вяліся па-беларуску. Ён арганізаваў беларускія школы, пашыраў беларускія газеты і кніжкі, вучыў народ у святыні і па-за ёй пры ўсякіх нагодах любіць сваю мову і сваю культуру, змагацца за свабоду свайго народа".

Мясцовы люд адразу палюбіў свайго маладога святара. Яго любілі як роднага бацьку, як сапраўднага пастара для "блудных авечак". Ён раздзяляў са сваім народам боль і радасць, шчасце і смутак, надзею і расчараванне. Быў вельмі простым і непасрэдным у дачыненні з людзьмі, дбаў пра сваіх вернікаў, і тыя ішлі да яго з усімі сваімі клопатамі і спадзяваннямі.

Кс. Віктар Шутовіч

З вялікімі цяжкасцямі ўдалося перажыць айцу Віктару халодныя і галодныя 1918-19 гады. Улады ў той час мяняліся настолькі часта, што, кладучыся спаць пры адной, назаўтра раніцай можна было прачнуцца пры другой. І ўсе ставіліся да працы беларускага святара даволі негатыўна, а то і варожа. Адны бачылі ў яго дзейнасці "камуністычную прапаганду", а другія – "ксяндзоўска-папоўскую атруту". Але ён не наракаў і не плакаўся, ён проста сумленна выконваў ускладзеную на яго Богам вялікую і пачэсную місію. Калі ў 1919 годзе на Беларусь прыйшла Чырвоная армія, то амаль усе каталіцкія святары суседніх да Барадзенічаў парафіяў паўцякалі. Айцец Віктар і далей праводзіў пастырскую работу ў парафіях, якія засталіся без сваіх пробашчаў. У той час яго голас можна было пачуць у Новым Пагосце і Шаркаўшчыне, Германовічах і Друі, Ёдах і Далёках, Іказні ды іншых мясцінах.

У 1921 годзе па Рыжскай дамове Беларусь была падзеленая на дзве часткі. Адносіны да гэтай падзеі вельмі трапна выказаў малады паэт з Усходняй Беларусі Алесь Дудар у сваім вершы "Паселкі наш край папалам...":

Распаўся б камень ад жальбы,
Калі б ён знаў, як торг над намі
Вядуць маскоўскія рабы
З вялікапольскімі панамі.

Польскія ўлады адразу ж узяліся за айца Віктара Шутовіча. У чым толькі яго не абвінавачвалі: і ў беларускім шавінізме, і ў тым, што "польскіх дзяцей не прымае да споведзі", і ў камуністычнай агітацыі. Пад націскам улад Віленскі біскуп Юры Матулевіч вымушаны быў стварыць камісію, якая пачала займацца дзейнасцю а. Шутовіча. 29 мая 1921 года ў Барадзенічы прыехала група людзей, якая пачала разбірацца ў сутнасці справы. Безумоўна, чакаць ад гэтых людзей станоўчага вырашэння пытання не даводзілася, бо ў большасці сваёй гэта былі заўзятыя беларусафобы і шавіністы. З імі прыехаў і ксёндз Асціловіч з Мёраў. Ён выказаў жаданне гаварыць казані ў касцёле папольску, але парафіяне не хацелі. За гэта ксёндз Асціловіч "пачаў казаць, што Бог не разумее беларускай мовы, а Папа Рымскі будзе абурацца, калі ў касцёле будзе гучаць беларуская, а не польская мова". Гэта не дапамагло. Сяляне як адзін, за выняткам некалькіх шляхцюкоў і іх халуёў, стаялі за родную мову і свайго святара. І на гэты раз перамаглі.

Калі дзесяці гадоў працягвалася плённая святарская праца айца Віктара Шутовіча сярод беларускага насельніцтва Барадзеніцкай парафіі. Не звяртаючы ўвагі на пераслед, яўны шантаж, запалохванні, нёс а. Віктар святло праўды і веры пад саламяныя стрэхі сваіх пакрыўджаных і прыгнечаных землякоў. І толькі дзякуючы заступніцтву і прыхільнасці Віленскага біскупа, летувіса па нацыянальнасці, айца Юрыя Матулевіча (Юргіса Матулайціса), яму ўдавалася ўтрымацца на гэтай пасадзе. Але ў 1927 годзе а. Матулевіча замяніў яры вораг усяго беларускага Рамуальд Ялбжыкоўскі. Сваім загадам ад 12 студзеня таго ж года Ялбжыкоўскі высылае а. Віктара ў Трысцяны, на самае польска-беларускае памежжа, дзе моўная і палітычная сітуацыя была іншай. Жыхары гэтай парафіі, хоць і размаўлялі на мясцовай беларускай гаворцы, тым не менш, мелі нізкую нацыянальную самасвядомасць і, "дзякуючы" польскім ксяндзам, атаясамлівалі сваё веравызнанне з нацыянальнасцю. І тым не менш, а. Шутовіч у хаўрусе з даўнім сябрам, добрым беларускім патрыётам а. Язэпам Рэшацем (парафія якога знаходзілася паблізу) з самага пачатку разгарнуў шырокую беларускую дзейнасць. Павольна, але няўхільна ўводзіў у святыню набажэнства на беларускай мове, гаварыў хрысціянска-патрыятычныя казані. Спрабаваў адчыніць беларускую школу, закладаў моцны грунт беларускай нацыянальнай самасвядомасці. Але і ворагі не драмалі...

Недзе ў канцы 1928 года а. Віктар зразумеў, што жыць і працаваць яму спакойна не дадуць і таму рашыўся на адчайны крок, а менавіта, - выезд за мяжу. Напісаў ліст ксяндзу Яну Тарасевічу, вядомаму беларускаму грамадскаму дзеячу, які ў сілу такіх самых палітычных варункаў вымушаны быў жыць у горадзе Гардфордзе (ЗША), з просьбай знайсці сталы прытулак і, па-магчымасці, адпаведную працу. Станоўчы адказ прыйшоў праз некалькі месяцаў.

Жыццё ў Амерыцы не было лёгкім для ксяндза Шутовіча. У сэнсе нацыянальным. Хоць і меў непасрэдны кантакт і добрыя стасункі з беларускай эміграцыяй, але душэўнага і матэрыяльнага камфорту не адчуваў. Спрэчкі, якія існавалі сярод грамадскіх дзеячоў на Бацькаўшчыне, пераносіліся сюды, а тут яшчэ больш абвастраліся і рабіліся хранічнымі. Адсутнасць багатых і ўплывовых людзей сярод самой эміграцыі, нізкая нацыянальная самасвядомасць, брак уласна беларускіх цэркваў і касцёлаў (на той час) выклікалі ў сэрцы трывогу і непрыхаваны боль. Але з усіх сіл трымаўся. Жыць прыйшлося ў амерыканскім каталіцкім кляштары айцоў Салатынаў. Ратаваўся працай. Пісаў артыкулы на розныя тэмы, якія потым дасылаў у адзіную беларускую газету "Беларуская трыбуна".

Пражыўшы тры гады ў ЗША а. Віктар вяртаецца на Радзіму.

У 1932 годзе а. Шутовіч прыехаў у Вільню і адразу быў прызначаны вікарыем у Харошчы. Час быў вельмі неспрыяльны. Польскія ўлады з усіх сіл стараліся задушыць усялякія праявы беларушчыны. Забараняліся беларускія газеты і часопісы любога палітычнага накірунку, грамадскія арганізацыі, культурна-асветныя таварыствы. Вымушаны быў падладжвацца пад патрабаванні часу і айцец Віктар. Хоць мовай штодзённага ўжытку ў яго заставалася беларуская, але ў касцельнай, школьнай і катэхізацыйнай працы ён павінен быў карыстацца польскай мовай. Такія жорсткія і аднaзначныя вымогі былі да а. Шутовіча з боку вышэйшага каталіцкага духавенства.

За ім сачылі ўвесь час. Нават ксяндзоўская гаспадыня выконвала ролю паліцэйскага агента. Сачылі ў школе і на вуліцы, у пастарунку і краме, касцёле і нават у плябані. Рабілі і іншыя дробныя паскудствы. Насыпалі шкло ў рэчку, дзе ксёндз збіраўся купацца, брудзілі ваду, псавалі сутану, прывязвалі сабак ля плоту, каб не давалі спаць і г. д. І гэта ў XX стагоддзе! І за што? Толькі за тое, што а. Шутовіч не выракся свайго, трымаўся роднай, Богам дадзенай мовы, заставаўся беларусам. Але ён не скарыўся! У адным з лістоў ён пісаў: "Праследуюць мяне, але з дарогі маёй не ўступлю і ў жыцці не зламаюся. Перажыў я бальшавікоў і расейскую рэвалюцыю, перажыву я амерыканскія школы жыцця, дык перанясу я і гэтыя здзек і паніжэнне чалавечай годнасці. А мне цярпець гэта не цяжка, бо я люблю свой народ і сваю Бацькаўшчыну".

Акрамя святарскай службы, шмат пісаў у розныя перыядычныя выданні, перапісваўся з сябрамі. У другой палове 30-х гадоў пачаў актыўна займацца беларускім фальклорам. Запісваў абрады, казкі, прыказкі, прымаўкі. І "няма такой беларускай песні, якой бы я не запісаў", - прызнаваўся ён. Шмат чытаў. Ведаючы каля дзесяці моваў, стараўся выпісваць патрэбныя выданні з-за мяжы. Усё гэта давала стымул для жыцця і веры ў свой народ. Неяк непрыкметна нават для сябе самога пачаў усё больш сур'ёзна займацца літаратурнай дзейнасцю. Асабліва цягнула да драматургіі. Напісаў 5-актовую драму, прысвечаную 950-годдзю хрысціянства на Беларусі, якая складалася з 15 тысяч слоў і займала 70 лістоў машынапісу. Збіраўся напісаць гістарычную п'есу пра Вітаўта Вялікага, вясёлую, жыццярадасную народную камедыю, працягваў пісаць артыкулы аб святкаванні Калядаў, Купалля ды іншых народных святаў.

У чэрвені 1938 года беларускае грамадства адзначыла 25-ыя ўгодкі святарскай дзейнасці айца Віктара Шутовіча, што супалі з такімі ж угодкамі ксяндза Язэпа Германовіча. Святкаванні праходзілі найперш у Вільні і былі вельмі ўрачыстыя. Прайшла вялікая беларуская пілігрымка ў Віленскай Кальварыі, у якой прынялі ўдзел абодва юбіляры, пасля чаго адбылася вялікая, добра падрыхтаваная імпрэза. Было сказана шмат добрых чалавечых слоў пра ахвярную дзейнасць гэтых двух руплівцаў на ніве служэння Богу і свайму народу. Асабіста а. Віктару найбольш спадабалася "што беларусы добра гаварылі пацеры і надта добра пяялі". Бо менавіта ў гэтым ён бачыў плён сваёй працы, свайго сэрца. На ўрачыстасці прысутнічаў і Максім Танк, тады ўзыходзячая зорка Заходняй Беларусі. Падобнае мерапрыемства адбылося і ў Харошчыцкай парафіі. Прыехала каля дваццаці беларускіх ксяндзоў. Касцёл быў прыбраны вельмі ўрачыста і святочна. Прыйшло шмат беларускіх сялян з навакольных вёсак, якія ад душы віншавалі свайго святара і настаўніка.

Падыходзілі да канца праклятыя трыццатыя гады. Палякі забаранялі апошнія беларускія арганізацыі. Беларускія ксяндзы Рэшаць і Германовіч былі вымушаны пакінуць Бацькаўшчыну. Былі высланыя беларускія манахі з Друі. Многія беларускія дзеячы былі арыштаваныя і знаходзіліся ў зняволенні.

У свеце пахла другой сусветнай вайной. І яна пачалася. У верасні 1939 года на землі Заходняй Беларусі прыйшлі першыя Саветы, а праз два гады – немцы. Айцец Шутовіч усю нямецкую акупацыю пражыў ў Харошчыцкай парафіі, дзе займаўся выключна рэлігійнай дзейнасцю. У палітыку не лез, разумеючы, што дабра ад немцаў не дачакацца. Перад самым нямецкім прыходам у Вільні выдаў "Маёвую чытанку" – кніжачку для касцельнага набажэнства. Яна выйшла ў 1940 годзе ў Беларускім каталіцкім выдавецтве. Лёс усяго астатняга, напісанага Шутовічам, невядомы. Хутчэй за ўсё, яно было знішчана ці згарэла на крывавай дарозе беларускай Галгофы. У чэрвені 1944 года ён прыехаў у Мінск, дзе нейкі час служыў святаром у Катэдральным саборы. Пра гэты перыяд захаваліся цікавыя ўспаміны Кузьмы Чорнага, змешчаныя ў ягоным "Дзённіку": "За гэтыя дні бачыўся з Р. Шырмам. Ад яго пачуў тое, што чуў ад П. Пестрака і М. Танка. Каталіцкае духавенства, дзе якое было раней і якое дзе цяпер з'явілася, стала агентурай пана Сасноўскага, паланізуючы сваіх парафіян і тлумачаць, што няма ніякай Беларусі, а ёсць Польшча. Усё ідзе ад віленскага біскупа Ялбжыкоўскага. Аб гэтым дакладна ведае і тужыць беларускі патрыёт, мінскі ксёндз Шутовіч".

Але плённая праца яго працягвалася нядоўга. Перад Калядамі 1945 года ён быў арыштаваны і вярнуўся на Беларусь толькі пасля смерці Сталіна. Па словах айца Уладзіслава Чарняўскага, ксёндз Шутовіч каля месяца па вызваленні пражыў у мястэчку Вішнева Валожынскага раёна. Ён быў настолькі спаралізаваны страхам, што нават баяўся служыць Святую Імшу ў касцёле. Затым жыў у Мінску, а з 1956 года – у Барысаве, дзе быў святаром мясцовага цвінтарнага касцёла. Душэўную самоту раздзяляў са сваім арганістам, знаным заходнебеларускім дзеячам Адольфам Клімовічам, які, вярнуўшыся з ГУЛАГу і не могучы знайсці работу, працаваў у тым жа каталіцкім храме. Апошнія гады правёў у адзіноце, забыты сябрамі і знаёмымі. Памёр а. Віктар Шутовіч ноччу 1 сакавіка 1960 года і пахаваны на старых Барысаўскіх могілках.

Так склалася, што на Беларусі такія ксяндзы, як Шутовіч, выконвалі такую ж ролю, як першыя Хрыстовыя Апосталы на пачатку хрысціянскай веры. З цяжкасцю, у вельмі неспрыяльных умовах, часта рызыкуючы жыццём, яны закладвалі падмуркі новага каталіцкага касцёла, дзе годна і ўтульна пачувала б сябе беларуская мова і беларускі народ. Дык памолімся ж за іх, за іхнюю Працу і за іхнюю Веру.

Міхась КАЗЛОЎСКІ.

*Memento de Patriam (лац.) – Памятай пра Бацькаўшчыну.

НА КНІЖНУЮ ПАЛІЦУ

"ГАРАДЫ БЕЛАРУСІ НА СТАРЫХ ПАШТОЎКАХ"

У кнізе Вячкі Целеша сабраны ўнікальны збор паштовак з выявамі дарэвалюцыйных гарадоў Беларусі. Выдавецтва "Беларусь", Мінск, 1998 г.

У. ЖЫЛКА. "ВЫБРАНЫЯ ТВОРЫ"

Усё лепшае, што створана Уладзімірам Жылкам у паэзіі, увайшло ў гэты аднатомнік. Апрача паэтычных твораў, у кнігу ўключаны літаратурна-публіцыстычныя артыкулы, дзённік, лісты, успаміны пра паэта. Выдавецтва "Беларускі кнігазбор", Мінск, 1998 г.

"ПАННА КАХАНКА"

У папулярнай серыі "Першая кніга паэта" выйшаў зборнік маладой паэткі родам з Мядзела Наталлі Капы. Прадчуванне не столькі навізны, як светлыні ўбачанага і перажытага праступае ў радках то засяроджана-ўдумлівых, то занепакоена-шчымлівых. Выдавецтва "Мастацкая літаратура", Мінск, 1998 г.

"ВЫНІШЧЭННЕ СЯЛЯНСТВА"

Манаграфія гісторыка Таццяны Процькі распавядае пра вынішчэнне прыватнай уласнасці і тэрор супраць сялянства ў БССР на працягу 30-х гадоў. Работа напісаная на падставе дакументаў з былога архіва ЦК КПБ, архіва КГБ, Цэнтральнага архіва ФСБ Расіі. БГАКЦ, Мінск, 1998. Гэтую кнігу можна набыць у кіёску ТБМ на прывакзальнай плошчы ў Маладзечне.

З ГІСТОРЫІ ШКОЛЬНІЦТВА

Галасы разбуджаных птушак

З гісторыі Маладзечанскай настаўніцкай семінарыі

Працяг. Пачатак у "Куфэрку" №6.

У 1910 годзе пры Маладзечанскай семінарыі быў адчынены педагагічны музей. Мэтай яго стварэння было "знаёмства настаўнікаў і выхаванцаў семінарыі з вучэбнымі дапаможнікамі, вучэбнымі кнігамі, класнай мэбляй". Да 1915 года ў яго фондах знаходзілася да 2000 асобнікаў розных кніг і дапаможнікаў. Наведвалі музей семінарысты, слухачы педагагічных курсаў і настаўнікі пачатковых школ.

Асобнай размовы заслугоўвае і семінарская бібліятэка. Тут побач з кнігамі класікаў рускай літаратуры на паліцах стаялі і адыёзныя творы расійскіх "дзяржымордаў", якія выхоўвалі ў душах семінарыстаў абыякавасць і нават нянавісць да ўсяго роднага, беларускага. Па сведчанні дырэктара семінарыі А. Ярушэвіча, у 1915 годзе ў бібліятэцы налічвалася 3500 тамоў, у тым ліку, і 1500 старых педагагічных часопісаў, кніг, брашураў. Па словах таго ж Ярушэвіча, семінарысты чыталі з цікавасцю, асабліва класікаў рускай і сусветнай літаратуры.

Пачынаючы з 1905 года, пры семінарыі быў створаны драматычны гурток, які ставіў спектаклі па творах Гогаля, Чэхава, Астроўскага ды іншых драматургаў. Сіламі гуртка праводзіліся і ўрачыстыя вечары, прысвечаныя 200-годдзю Палтаўскай бітвы, 100-й гадавіне бітвы пад Барадзіно ды розныя мерапрыемствы. Пра адно такое свята цудоўна згадваў Аляксей Селівончык: "У 1908 годзе А.Троненкаў арганізаваў пастаноўку "Рэвізора" Гогаля, якая адбылася ў памяшканні для падрыхтоўчых заняткаў. Артыстамі і артысткамі былі спецыяльна падабраныя выхаванцы. Сцэнамі з рампаю служылі цесна састаўленыя заслоны з шасцю ножкамі, абвітыя сялянскімі посцілкамі. Гледачамі была знаць са станцыі Маладзечна і з Вілейкі. Пасля п'есы выступаў са сваім хорам І. Ганчарэнка і праспяваў песні "Ты Настася, ты Настася", "Засвісталі казачэнкі", "Кіну кужаль на паліцу". Расстаўлены былі па баках крэслы. На сцэне пачаў іграць шырока вядомы Куранецкі аркестр. Пачаліся стрэлы канфеці і серпанціна. Выхаванцы прытуліліся ў закутках і дзівіліся прыгажосці". Такія святы абуджалі соннае жыццё мястэчка і прыцягвалі да сябе вялікую колькасць публікі.

Семінарысты мелі магчымасць вучыцца ігры на скрыпцы, гітары, балалайцы. Нейкі час пры семінарыі працаваў створаны ўласнымі сіламі аркестр, але па невядомых прычынах хутка спыніў сваё існаванне. Не так часта выязджалі выхаванцы гэтай навучальнай установы і ў вандроўкі. Так, у 1912 годзе група навучэнцаў, якая налічвала больш за трыццаць чалавек, паехала на экскурсію ў Маскву, дзе наведала гістарычны музей, палаты Крамля, мастацкую галерэю. Перад першай сусветнай вайной настаўнік Троненкаў арганізаваў падрыхтоўку чучалаў для стварэння ў будучыні гісторыка-прыродазнаўчага музея, але ён так і не быў адчынены. Акрамя вышэйназваных, пры семінарыі працавалі літаратурны і гісторычна-краязнаўчы гурткі.

Як вядома, Маладзечна было размешчана паміж балотамі, рэчкамі, вадаёмамі, што было прычынай розных захворванняў сярод семінарыстаў і выкладчыкаў (хвароба вачэй, халера, брушны тыф, дыфтэрыя). На першым этапе свайго развіцця семінарыя не мела ні свайго доктара, ні фельчара. Але ўжо ў 1879 годзе пры семінарыі пачаў працаваць спачатку фельчар, а затым увялі штатную адзінку доктара. У 1886 годзе была адчынена аптэка і адна палата для хворых.

Як мы пісалі ў папярэдніх раздзелах нарыса, у семінарыю прымалі юнакоў са стыпендыяй і без яе, так званых своекоштнікаў. Апошніх было мала, бо праўжыць у МАаладзечне было цяжка. Спачатку семінарысты жылі па вясковых хатах. Умовы жыцця былі вельмі цяжкія. Вось што пісала газета "Виленский вестник" за 10 студзеня 1866 года:

"У хатах не было святла, адпаведнай мэблі, апрача стала і лавак, якія служылі за ложкі. Многія спалі проста на зямлі. Цэны на прадукты былі высокія, таму стыпендыі ледзь хапала". Ежу для семінарыстаў рыхтавалі гаспадыні хатаў, дзе апошнія кватаравалі, яны ж мылі бялізну, палілі ў печы, забяспечвалі асвятленнем. Так працягвалася да 1879 года, пакуль пры семінарыі не адчынілі інтэрнат, дзе абавязаны былі жыць казённыя і прыватныя навучэнцы. Праўда, гэта не датычылася своекоштнікаў, якія маглі надалей выбіраць сабе жыллё ў залежнасці ад магчымасцяў і сродкаў. Перад самай вайной семінарыя размяшчалася "у двухпавярховым каменным будынку і васьмі драўляных жылых флігелях".

А цяпер самы час пагаварыць пра выкладчыкаў семінарыі. А яны, як і скрозь па свеце, былі "добрыя і розныя". Былі такія, якія пачалавечны і па-сяброўску ставіліся да сваіх выхаванцаў, гатовы былі дапамагчы словам і справай, але былі і тыя, хто з пагардай і фанабэрыяй паглядаў на сваіх вучняў, рабіў дробныя гадасці, бегаў да дырэкцыі з даносамі. Праўда, апошніх было значна менш і, увогуле, семінарыстам пашанцавала на настаўнікаў.

Язэп РОКАШ.

ГАСПАДЫНІ НА ЗАМЕТКУ

Пра вяндліну

Льга трымаць не развешанай у цёмным месцы, куды можа трапіць трохі свежага паветра, напрыклад у самой вяндлярні, дзе замест вокан драўляныя краты. Але паколькі ў чэрвені ў мясе заводзяцца звычайна чарвякі, неабходна трохі падкурваць яго халодным дымам. Тады яно збераджэцца цудоўна.

Іншыя гаспадары перасыпаюць вяндліну сухім жытам у кадзях ці проста ў засеках. Сапраўды, такая перасцярога абараняе ад чарвякоў, але ж ад збожжа мяса траціць свежасць і сакавітасць, робіцца цвёрдым і няемачным.

У некаторых мясцовасцях добра высушаную на ветры вяндліну перасыпаюць хмелем (яго чарвякі баяцца) і кладуць у бочкі. Зверху тоўсты слой хмелю прыціскаюць накрыўкай з каменем і трымаюць бочкі ў халодным і сухім месцы. Як хмель адсырэе, яго замяняюць ці падсушваюць на печы, а вяндліну на некалькі дзён вывешваюць на вецер, а потым зноў укладваюць у бочкі. Аднак і калі хмель адразу бяруць сухі, то вельмі рэдка ўзнікае патрэба яго змены ці прасушкі.

Нарэшце, некаторыя гаспадары ўкручваюць ці хутчэй абшываюць вяндліну старым палатном і перасыпаюць сухім попелам і ставяць у скрынях у халодным і сухім памяшканні. Попел зберагае мяса ад чарвякоў і залішняга перасыхання. Але неабходна часта правяраць яго, ці не адсырэла празмерна. Калі на вяндліне з'явіцца цвіль, адразу належыць працерці, добра прасушыць на ветры і нават па магчымасці абкурыць халодным дымам на працягу трох дзён, а потым палажыць або ў сухі попел, або на які-небудзь час у жыта, а затым зноў у попел. Такі спосаб захоўвання вяндліны больш прыдатны для невялікіх кавалкаў, якія лёгка абшыць.

Як вярнуць свежасць вяндліне

Трэба, як апісана вышэй, мяса засыпаць попелам. Яно набудзе некаторую свежасць.

А яшчэ ўкручаную ў палатняную шынку ці вяндліну закопваюць на некалькі дзён у зямлю, не вельмі сухую і не залішне вільготную, на глыбіню некалькіх цаляў (1 цаля = 2,54 см).

КУФЭРАК № 7

Адказны за падрыхтоўку матэрыялаў Міхась Казлоўскі.

У падрыхтоўцы "Куфэрка" прымалі удзел Алесь Капуцкі, Анатоль Акулік, Таіса Трафімава, Аляксандр Наркевіч, Эдвард Зайкоўскі, В. Міхасёнак.

СУМЕЖЖА

Рэлікты язычніцтва

На Астравеччыне захаваліся рэшткі паганства

Астравецкі раён, размешчаны на сумежжы славян і балтаў, з'яўляецца тым месцам, дзе найбольш доўга захоўваліся рэшткі язычніцтва (паганства). Калі ў паўднёвай і цэнтральнай частках Беларусі хрысціянства стала афіцыйнай рэлігіяй з канца X стагоддзя, то на паўночным захадзе нашай краіны, які не ўваходзіў у склад усходнеславянскіх дзяржаўных утварэнняў, на працягу яшчэ чатырох стагоддзяў пануючай рэлігіяй заставалася паганства. Толькі пасля Крэўскай уніі 1385 г. тут пачало пашырацца каталіцтва. Але нават для досыць павярхоўнай хрысціянізацыі насельніцтва краю спатрэбіўся даволі працяглы час. Перажыткі ж язычніцтва ў духоўнай культуры і культавыя аб'екты захаваліся да нашага часу.

Яшчэ некалькі дзесяцігоддзяў назад каля в. Валэйкішкі Трокеніцкага сельсавета ляжаў камень, пра які захавалася паданне, што там калісьці жыў цмок Вяль. Гэты цмок перакідваў валун, а таксама забіраў у сялян жывёлу. Адзін селянін задумаў знішчыць страшыдла. Дзеля гэтага ён напхаў шкуру авечкі смалой і серкай і падсунуў цмоку. Вяль праглынуў гэту прынаду, потым дзіка зароў і здох. Ягоны роў пачуў у Кракаве цмок Крак, які таксама зароў і здох.

Імя Вяль, несумненна, паходзіць ад індаеўрапейскага кораня uel-, які звязаны з абазначэннем замагільнага свету, а таксама міфалагічнага персанажа, які з'яўляецца праціўнікам Бога Грому. З гэтым коранем звязваюцца такія імёны міфалогіі, як стражытнаіндыйскі Вала – дэман, што хавае ў пячоры скрадзеную жывёлу, славянскі "скотий бог" Вялес (Велес), балцкія

Велс – бог замагільнага царства і жывёлы, Велняс – праціўнік Грамавіка, выкрадальнік жывёлы. Адным з увасабленняў Вялеса лічыцца змей (цмок). Велняс хаваецца ад праследу, ператвараючыся ў камень, дрэва або жывую істоту. Значная частка культавых камянёў была прысвечана Вялесу як праціўніку Перуна (камяні, якія лічыліся скамянелымі змеямі, быкамі і так званыя камяні-краўцы). Уяўлялі, што ў некаторых вялікіх камянях змей жыў. Магчыма, паданне пра паяданне Вялем уяўнай авечкі адлюстравала існаванне старажытнага звычаю прыносіць у ахвяру богу – праціўніку Грамавіка авечак ды іншых жывёл. Згадка пра Крака, калі толькі яна не з'явілася пазнейшым уплывам польскай літаратуры, таксама досыць цікавая. У заходнеславянскай міфалогіі гэта генеалагічны герой, заснавальнік Кракава, які пабудаваў замак на гары Вавель і забіў цмока, што жыў там і паядаў людзей і жывёлу. У летувіскай мове krakas – "дракон", "страшыдла".

Чортаў камень вядомы каля в. Кісялі. З паганскімі вераваннямі было звязана ўшанаванне святых крыніц, якое працягвалася і пасля прыняцця хрысціянства. Такія крыніцы вядомыя каля в. Быстрыца (Святаянская крыніца) і каля в. Дубок (Гервяцкага сельсавета). Апошняя знаходзіцца на беразе р. Вяллі, а каля гэтай крыніцы пабудавана невялікая капліца. Яшчэ ў пачатку нашага стагоддзя паблізу было шмат курганоў, што служыць ускосным сведчаннем ушанавання крыніцы яшчэ ў старажытнасці. Асаблівыя ўрачыстасці каля крыніцы адбываюцца ў першую нядзелю ліпеня.

У ваколіцах в. Ігнацова Трокеніцкага сельсавета, каля хутара Лінамаргі, у лесе знаходзіцца гарадзішча Замкоўка. Канстанцін Тышкевіч, які ў сярэдзіне XIX ст. абследаваў гэты помнік, меркаваў, што ў старажытнасці гэта было ахвярнае гарадзішча, на якім у глыбокай катлавіне гарэў агонь. На валу гарадзішча Тышкевіч выявіў рэшткі пнёў ад вялізных дубоў, - на яго думку, гэта былі святога гаю, прысвечанага багам. Самы тоўсты з гэтых дубоў меў у абхвасе больш шасці метраў. У цяперашні час вышыня Замкоўкі над суседнім балотам 20-25 м. З вонкавага боку гарадзішча размешчаны вал вышынёй не менш за 10 м, а потым зноў вал, які ўзвышаецца над пляцоўкай на 15 м. Пляцоўка авальнай формы, даўжынёй каля 80 м, моцна нахіленая ў паўднёва-заходні бок. Культурны пласт на пляцоўцы нам выявіць не ўдалося. У рове на глыбіні 0,2-0,3 м залягаюць даволі шчыльна ўкладзеныя камяні. З паўднёвага боку, трохі вышэй рова, на вонкавым схіле ўнутранага вала, ляжыць вялікі камень дыяметрам каля 3,5-4 м, каля яго відаць сляды меншых валуноў.

Рэшткі язычніцтва на Астравеччыне прасочваюцца і ў фальклорна-этнаграфічным матэрыяле. У Гервятах, дзе захаваўся астравок летувіскамоўнага насельніцтва, зарэгістраваныя паданні пра айтвараса. У летувіскай міфалогіі айтварас – гэта лятучы дух у выглядзе вогненнага змея, які прыносіць свайму гаспадару рознае багацце, асабліва грошы, малако, мёд. У Гервятах айтварас уяўляецца духам, які памнажае багацці. Гэтую істоту тут яшчэ называюць sparyїius-keimeris, што этымалагічна блізка да назвы такога беларускага міфа-рытуальнага персанажа, як Спарыш – увасабленне ўрадлівасці. Корань spor- у міфалагічных назвах звязаны з абазначэннем блізнят: двайнога зярняці, двайнога коласа. Летувіскае kiemeris абазначае двухскладовую рэч. Мяркуючы па звестках з Гервятаў, першапачаткова айтварас уяўляўся як нейкі рэчавы фетыш. Прадметамі, з якімі суаднесены айтварас, з'яўляюцца рэчы, звязаныя з канём: вупраж, дуга, аглоблі, путы, абрывак вяроўкі і да т.п.

Эдвард ЗАЙКОЎСКІ, Мінск.